

Čudna povest (odlomki)

Dež je pršil kakor skozi sito, v gostih mikroskopično drobnih kapljicah. Tlak je prepregala mrena črnkastega blata, na visoka okna izložb je dahnila prozorna megla. Velike, steklene krogle električnih svetilk so se lesketale v bledosinji luči.

To je bil tisti večer, ko sem jo videl prvikrat.

Z malomarnim, lenim korakom je stopala med ljudmi, zdaj pa zdaj postajáje pred kako „konfekcijo za dame“. Oblečena je bila v črno. Dolgi, tesno zapeti plašč je odkrival njeno polno, nekoliko majhno postavo. Ledja so se zibala v mehki, valoviti črti, ki se je lahko zaokrožena izgubljala na nogah. Pred obrazom ji je plavala črna tančica, komaj vidna, kakor iz pajčevine spletena.

Njen obraz je bil bled. Ali to ni bila voščena, mrtvaška bledota. Zdelo se mi je, kakor da ugasuje za motno belo, žametno kožo nenaravna, skoro siva svetloba. Poteze niso bile pravilne, prepovršne, prekipeče; krog ustnic in spodnjih lic preširoke in nedoločene. Bujna, pohotna ustna so bila rdeča kakor sveže mesó, zategnjena na levi strani lahko navzdol. Nobenega ognja ni bilo v črnih, motnih očeh; z zelenkasto rumenim krogom obrobijene punčice so se premikale trudno in zaspano. Na čelo, skoro do obrvi, so padali temni lasje v mogočnih valovih in zavijali v senco ves obraz.

Spremljevala jo je dolga ženska z židovsko zakrivljenim nosom in z nemirno švigajočimi, drobnimi očmi. Za hrptom se jima je plazil majhen, suh človek, grbast in ves sključen; nanosnik se mu je zibal koncu nosa, po vsem obrazu so viseli raztreseni, dolgi, sivi lasje. Pokašljeval je neprestano; debela ustna so se mu tresla in nategovala, oči, zelene in poševne, so nemirno mežikale, kakor da z največjim trudom vzdržuje smeh.

Stal sem na trotoarju in gledal za njo. Dež mi je pršil v obraz in se spajal na brkih v drobne kaplje. Plašč je visel ob meni težak in premočen; od sprijetih las mi je časih mrzli curek šinil za vrat. Ali jaz sem gledal nepremično, čeravno so se menjali pred menoj različni trije obrazi. Videl sem jo poleg sebe prav tako jasno, kakor prvi hip, — dokler me ni sunil v čelo šilast, koščen nos in je stala pred menoj dolga, v rjavo, do pet segajočo suktno ogrnjena postava s sila širokim, nizkim klobukom in s črnimi naočniki, ter nosljala z raztegnjenim glasom: „Moj Bog, ali sem vas dregnil z nosom? Kakšne stvari se pripeté časih!“ — —

/.../

Srečaval sem jo povsod, vedno enako, z istim spremstvom. Gledal sem nanjo čisto brezbrizno, brez vsakega poželenja; prebrskal sem srce do najskritejšega kota: — ničesar, kar bi se dalo vsaj od daleč primerjati živahnejšemu čutu ... Časih pa se je prigodilo nekaj čudovitega. Dež je pršil, kakor prvi večer, skozi temó so se bleščale električne svetilke in jaz sem hodil z lenim korakom po blatnem, spolzkem tlaku. Ona je prišla mimo; stopala je počasi dalje, in jaz sem stal in strmel vanjo, prisiljeno in s tihim srdom, kakor bi bil pričaran nanjo ... „Še en vrček, gospod doktor?“ — in prav pred nosom se mi je režal zaspani obraz natarjev. Oziral sem se krog sebe začuden in skoro preplašen. Dá, sedel sem v gostilni, večerjal in kadil cigareto, a medtem ...

Kaj se je pripetilo z menoj? Do kam segajo sanje, kje se prične resnica? — Ali je morda vse samo izmišljeno, samo plod mojih razgretih možgan?

/.../

Ah, moj Bog! Senca se mi polnijo s krvjo in po čelu se križajo debele, plave žile. Truden sem, da komaj še premikam noge. In sredi te muke, te utrujenosti — ona, povsod ona! Da, glejte, tam stopa, kakor vselej, — in dež prši in tlak je pokrit s črnkastim blatom.

Za njo grem, od daleč, da me ne zapazi grbasti starec. Ta starec mi je silno zoprn. Vrag vedi, čemu se takó smeje! ... Poslopja postajajo vedno bolj črna, ulice se zožujejo, in blato, — kakšno blato! Čevlji se s trudom vzdigujejo, kakor bi se potapljali v smolo. Zdi se mi, da hodimo po

klancih navzdol, v neko smradljivo globočino. Od vlažnega zidovja, iz blata, — ali bogve odkod, prihaja težek, dušeč smrad, kakor po gnilih cunjah in plesnivem milu. Poti ni ne konca ne kraja; ovinek za ovinkom, klanec za klancem; tu in tam brlí svetilka také blede in zaspano, kakor da vsak čas ugasne ... V tem hipu zapazim, da sem se nevedé pridružil grbastemu starcu in pričel ž njim govoriti.

/.../

Čutil sem do nje tisto skrito antipatijo, kakor do človeka, ki me nadleguje neprestano s svojim bedastim blebetanjem in katerega si vkljub temu ne upam pognati po stopnicah. Čemu me je priklenila nase tako tesno, da se je ne morem rešiti, da ji ne morem ubežati? Čemu me muči s svojo večno prisotnostjo, da sem pozabil na ves svet in na samega sebe, da ne mislim več na drugega, kakor samo še nanjo? In prepričan sem, da je nji sami prav tako malo do mene, kakor meni do nje ... Kaj mislite, da sem ji zinil besedico o tem, kar sem mislil? ... Ne, storil sem vse kaj drugega. Prišlo mi je na jezik — sam Bog ve kako! Cepetal sem z nogama, mencial z dlanmi, stresal z glavo, — ali ona me je gledala s svojimi črnimi, zaspanimi očmi in jaz sem govoril o svoji ljubezni. Da, govoril sem o svoji ljubezni, kakor mlečnozob petošolec. Videl sem, da se je to nji sami prav tako smešno zdelo, kakor meni; ali izvestno je pričakovala kaj takega, zakaj na njenem obrazu se ni prikazal najmanjši sled začudenja ...

Mrtvi nočejo

Polagoma so odšli vsi, drug za drugim, in ostavili so me samega sredi neštevilnih spominov, ki so me obkrožali kakor molčeči duhovi, koder sem hodil, — stali ob moji postelji in strmeli váme, kadar sem legel počivat, — vznemirjali me v sanjah in stezali bele roke proti meni.

Naš dom se je rušil počasi; odpadal je kamen za kamnom, omet se je krhal, tramovi so se pogrezali in trohneli. In postalo je mrzlo in tiho. Vsi so pobegnili, kakor bi se bali, da pade nanje nizki strop, da se jim uderó pod nogami razrita tla. Postajalo je dolgočasno in mrtvaško; zdaj je odhitel eden na tihem in oprezno, kot da se sramuje svojega dejanja; za njim se je odpravil drugi; poslovil se je molčé in s povešenimi očmi ... Meni pa je postajalo tesno in težko; zdelo se mi je, da je vrgel raz sebe vsak odhajajoči tisoč vezi ter jih omotal krog mojega telesa.

Vse življenje so vzeli zase, a meni niso pustili niti najmedlejšega žarka. A osvoboditi se nisem mogel. Kadar sem stopil korak izpred praga, da bi dihal za trenotek prostejši zrak, nategnile so se nevidne vezi na mojih rokah in nogah, — kakor se prevrača muha v pajčevini in ovija tenke niti z vsako kretnjo tesneje krog svojih udov ... Zdelo se mi je, da so me izobčili iz svetá, — da stojim daleč, daleč od vsega življenja, — da čujem samo nejasno njegovo opojno šumenje, kakor da pada nekje v daljavi studenec po skalovju. Hrepenel sem po njem, zakopan pri živem telesu, ali moje roké niso imele dovolj moči, da bi dvignile pokrov ...

Epilog

Svoje dni smo prisegali po dunajskih kavarnah na zastavo skrajnega realizma. Spominjam se, kako smo rušili in stavili z največjo lahkoto vse mogoče estetične teorije. Prepričani smo bili, da smo prišli do skrajnega konca, — na jasni vrhunec lepoznanstvenih razmišljanj — do trdne točke, odkoder je nepotreben in brezsmiseln vsak napredek. Dokazovali smo to krasno prepričanje z živahnimi gestami, z razgretimi obrazi, z jedrnatimi besedami. In naša moč je bila ironija ... Gospoda, kadar se borite za kako stvar, o kateri veste, da ni vredna besede — primite se ironije! To je indirektno orožje, ki se da rabiti imenitno namesto resnih dokazov. Nasprotnik zardi, pride v zadrego, ženira se bedastih smejalcev — in vaša stvar je dobljena brez posebnega napora ... Zapomnite si: — kadar veste, da ni vredna besede! — Z živahnimi gestami, z razgretimi obrazi in jedrnatimi besedami smo hoteli prepričati v prvi vrsti sami sebe. Zaželelo se nam je nemirnega življenja, novih dejanj, boja in viharja — in slučajno smo naleteli na realizem. Bogvé kako se je to zgodilo ... Ko bi bil kdo o pravem trenutku vrgel med nas besedo simbolizem

— satanizem — misticizem, — dobro, lomili bi bili kopja za simbolizem, satanizem ali misticizem. Glavna stvar je bil boj, smoter samo neizogibno breme.

/.../

In pripetilo se je v mojem ateljeju nekaj čudovitega ...

Zbral sem svoje modele, kakor sem jih bil pobral na cesti: — kos vsakdanjega življenja brez vsebine, brez „ideje“, brez vsake zveze z večnostjo, svetovno dušo in drugimi ropotijami, ki smo jih bili bacnili enkrat za vselej iz hrama umetnosti ...

Pripetilo se je nekaj čudovitega v mojem ateljeju in v meni samem ...

Moji modeli so oživali. Iz teh motnih oči je zasijala duša, — sončna luč izza megle ... Znane osebe in vsakdanje zgodbe so se spajale v dovršeno harmonijo; sedanost je stala pred mano v jasnem soglasju z davno minulimi časi in s krasno prihodnostjo, o kakršni je sanjalo moje srce v svojih najlepših urah; stal je pred mano ves kratki trenotek od Adama do Antikrista ...

Videl sem ta kratki trenotek v pogledu umirajočih oči — v smehljaju ljubečih ust, — čul sem ga iz vzdihov izmučenih prs.

To ni bil več samó kos blatnega življenja, to ni bila samó pest mastne ilovice, pobrane na najbližji njivi ... Vdal sem se s tiho razkošnostjo samemu sebi. K vragu vse teorije! Moje oči niso mrtev aparat; moje oči so pokoren organ moje duše, — moje duše in njene lepote, njenega sočutja, njene ljubezni in njenega sovraštva ...